

ARANY-SZEMCSE

Bihar vármegye – benne Szalonta – megkísérelt községrendezése 1848-ban Arany János jegyzői iratával

Ruszoly József
egyetemi tanár

Szegedi Tudományegyetem

1.

Arany János bicentenáriumán

Az 1848/49-i forradalom másfél évig elhúzódó 150. évfordulója megemlékezések sorozatát indította el. Ezek utána az ezredéves ünnepekkel folytatódtak. Az évfordulóknak ez az egymást érő sorozata bennünket, kutatókat is munkára serkentett. Magam éppen a Bihar vármegyében 1848-ban tartott első, népképviseleten alapuló országgyűlési képviselő-választások iratai után kutattam a Magyar Országos Levéltárban, s mondhatni véletlenül, figyeltem föl a mikrofilmre vett belügyminisztériumi mutatókönyv „pörgetése” közben falunk, Bagamér nevére. A kikért iratok meglepetésemre arról tanúskodtak, hogy helységünk részese volt annak a Bihar vármegyei kísérletnek, amely a fejlettebb községeknek rendezett tanácsúakká tételére irányult. A minisztériumi iratokat a Hajdú-Bihar Megyei Levéltárban a megyeiekkel szembesítve bontakozott ki előttem mindaz, ami ez ügyben 1848. május eleje és szeptember 18-a között történt.

Rendezett tanácsú község. A hazai települések a középkor óta három – jogilag jól elhatárolható, természetesen az évszázadok során némileg változó – fő kategóriába tagolódtak; ezek: 1. a falu (*villa*), 2. a mezőváros (*oppidum*) és 3. a szabad királyi város (*civitas*). Míg az 1. és 2. földesúri joghatóság alatt állott, a 3. – mint pl. 1694 óta Debrecen – csak a királynak volt alárendelve, mi több: a szabad királyi városok – a papsághoz és a nemességhez hasonlóan – összességükben önálló országos rendet képeztek, számos kiváltsággal (privilegiummal), így különösen az országgyűlésre történő követküldés jogával. A szabad királyi városok a vármegyékkel és a szabad kerületekkel (így a Hajdú kerülettel) azonos szintű törvényhatóságokat alkottak, azaz mindenekelőtt saját bíraskodási jogot – benne vérhatalmat: pallosjogot (*ius gladii*) – nyertek. Némi bíraskodási joggal a földesúri joghatóságot jelképező úriszék alá rendelt falvak, még inkább a mezővárosok is bírtak, ám az ezt gyakorló előljáróságai maguk is földesúri befolyás alatt jöhettek csak létre. A polgári átalakulást előkészítő reformországgyűléseink egyik legfontosabbika, az 1832/36. évi alkotta meg első községi törvényünket, amely a községeket háromfelé tagolta: *a)* rendezett tanácsot tartó község, *b)* rendezett tanácsot nem tartó község és *c)* nemesi község néven. A *c)* csak a vármegyének volt alárendelve, az *a)* és *b)* továbbra is a földesúrnak, természetesen megyei felügyelettel.

A község szavunk eredeti jelentésében lakossági közösséget jelentett (latinul: *communitas*, németül: *Gemeinde*), nem pedig – miként már jó ideje – pusztán falut. Az elnevezések 1836-ban anélkül változtak meg, hogy a korábbiak kimentek volna a használatból. Faluból és mezővárosból – a vármegye és a Helytartótanács beleegyezésével – egyaránt lehetett rendezett tanácsot tartó vagy éppen nem tartó község. A „rendezett tanács” lényege: az

erre jogosult helység – egyebek mellett – elsőfokú bírói joghatóságot kapott, melyet éppen erre is rendezett tanácsa révén gyakorolt.

Bihar vármegyében Nagyvárad, Váradolaszi, Belényes és Kismarja nyert rendezett tanácsú jogállást; az utóbbi nyilvánvalóan egykori földesurától, Bocskai Istvántól kapott példátlan szabadságlevele alapján. Mint az 1848-i iratokból kiderül, a megye már korábban is kísérletet tett a rendezett tanácsú községek számának növelésére.

2.

A helytartótanács 1840. december 1-i intézményében felszólította Bihar vármegyét a rendezett tanácsú községek megállapítására (39.102/1840. Htt.); majd kétszer is megismételte azt: 1842. Böjtmás hó [március] 8-án (9568/1842. Htt.) és 1846. Szent András hó [november] 10-én is (43.581/1846. Htt.). A közgyűlés már az első kérésre, 1840. december 14-én megválasztotta ugyan a jelentő küldöttséget (1840: 2584.), ám az nem siette el a dolgot. Csak 1847. június 21-én fogalmazta meg jelentését. Elnöke Pappszász Lajos első alispán volt, tagjai Porubszky István főügyvéd (főügyész), Fényes József első aljegyző, valamint a járásbeli főszolgabírák voltak, mind az öten. Jelentésükhöz csatolták a keletkezett iratokat is, ám azokat nem tanálni a Hajdú-Bihar Megyei Levéltárban. Ezeket 1848-ban megkapták és vissza is hozta az akkor eljáró küldöttség; kézen-közön valahogyan mégis elveszetek.

A küldöttség számára nem voltak egyértelműek a rendezett tanácsú községek fogalmi jegyei a vonatkozó törvényhelyekben (1836: XIV. tc. 10.§; 1836:XX. tc. 4. §). E szakaszok ugyanis „a rendezett tanátsal ellátott községeket a földesúri hatóság alatt lévőkkel nem helyezik” szembe. Helyesen arra jutott belőlük, hogy rendezett tanácsú községek „földesúri hatóságok alatt lévő helyekbe[n] is létezhetnek”. Következtetésük: „rendezett tanátsal bíró községeknek lehet tartani mindazokat, melyek rendesen választott Bíróval, Tanátsnokokkal vagy tanátsbeli esküdtekkel bírnak; s első hatóságú bíróságot rendes jegyzőkönyvek vitele mellett gyakorolhatnak, mellyek törvényeink értelmébe[n] hatáskörükhöz tartozván, tellyesítésére képesek”.

A főszolgabírói jelentések szerint a megyében sok olyan helység volt, amely e kritériumoknak megfelelt. A helytartótanács viszont elsősorban a *váltóügyekre* vonatkozóan kívánta megállapítani a rendezett tanácsú községeket. A küldöttség mindebből arra a következtetésre jutott, hogy „rendezett tanátsal bíró helyeknek azok jelöltessenek ki, mellyek a fent elősorolt kellékeken kívül különösen vásári kiváltsággal vagy különben régi szokásnál fogva vásárokkal bírnak”.

A küldöttség az alábbi községeket javasolta rendezett tanácsúnak minősíteni.

Váradai járás

Nagyvárad, Váradolaszi, Váradvára, Váradvelence, Kismarja (Kis Mária), Élesd és Feketető (Fekete Toó) mezővárosok, valamint a „Nagy Báródi nemes kerületi szék helye [...] Nagy Báród”.

Sárréti járás

Deretske, Kaba, Nagybjom és Berettyóújfalú mezővárosok; „ámbar ugyan ezekben tsak heti vásárok tartatnak, mivel mindazonáltal [...] az értelmi kifejlődésnek olly fokán állnak, hogy törvény által nekik engedett bármely bírói foglalkozások, törvényszerű véghezvitelére képesek”.

Érmelléki járás

Székelyhíd, Diószeg, Margita, Széplak, Mihályfalva mezővárosok.

Szalontai járás

Szalonta, Sarkad, Beél mezővárosok.

Belényesi járás

„Belényes városának rendezett és első bírósággal bíró tanácsok osztályához mind kiváltságai, mind régi szokásnál fogva” idesorolását különösen kiemelte.

Négy pontban foglalta össze megállapításait. 1. E helységek közül egyedül Kismarja volt olyan település, amely „kegyelmes királyi váltságlevél alapján megtartott gyakorlatánál fogva” érdemelte ki e címet. „A többi elsorolt városok között azonba[n] [!] Nagyvárad, Váradolaszi és Belényes városok is bírván szabadalmakkal. 2. [...] az elsorolt városok és helységekbeni főbírák évenként választanak, sőt a tanácsbeliek is, kivéve Kis Marja városát, hol a tanácsnokok állandók – egyébütt szinte minden évben szoktak választani.” 3. Fizetést többnyire csak a főbírák kapnak, a „tanácsbeliek csak helyel-hellyel”. 4. Ami a fellebbezéseket illeti, Kismarja tanácsától a fellebbezett perek egyenesen a megyei törvényszékre jutnak; Nagyvárad, Váradolaszi és Szalonta városokból „pedig csak a szóbeli és rendőri perek vitetnek az úriszék mellőzésével a megyei törvényszékre fellebbez, a többi megnevezett mezővárosok és helységek mindennemű, általuk elítélt pereket az úriszékekre fellebbezvéen”.

Táblás jegyzékeket is készítettek, melyben „e megyében tartani szokott minden vásárok helye s napjai foglaltatnak” (9. mell.).

A vármegyei közgyűlés e jelentést, melyet a helytartótanácsához kellett fölterjeszteni, 1847. augusztus 2-án azzal a módosítással fogadta csak el, hogy a „rendezett tanátsal bírhatásnak az azzal együtt járó bírói foglalatosságok véghez vitele tekintetéből legfőbb kellékül *az értelmi kifejlődést* tartsák”. Mivel Nagybaród, Feketető, Beél, Sarkad és Széplak mezővárosokat „az értelmi kifejlődésnek olly pontján állónak nem tekintik, melly megkívántatik egy rendezett tanátsal ellátott község bírói eljárásaira nézve”, ezért ezek kihagyásával csak a többieket terjesztik föl a helytartótanácsához. Belényest külön is kiemelték.¹

A jegyzőkönyv hitelesítésnél a közgyűlésben a kihagyott mezővárosok közül Sarkadnak az érdekében emelt szót valaki; „előadván, hogy Sarkad mezővárosa, mellynek mind népessége, mind a szomszéd Békés megye szélén fekvése és a hozzá közel eső nagyobb kereskedéssel bíró helyekbeli érintkezése s értelmi kifejlődése is méltán igényelnék azt, hogy e mezőváros is” rendezett tanácsú legyen. A közgyűlés ezt el is fogadta.²

Amint a kiküldöttek 1848. május 31-i jelentéséből kitűnik, az iratok, melyek időközben elkallódtak, az „egykori Helytató Tanács előtt is megfordult”-ak. Onnan mindenképpen visszakérültek, ám a leggondosabb kutatással sem lehetett a megye levéltárában nyomukra bukkannunk. A közgyűlési jegyzőkönyvek is hallgatnak róluk, amiből csak arra következtethetünk, hogy a kormányzékai válasz sem kerülhetett a megye közönsége elé. Az 1848. május 31-i jelentésből kitűnően a már korábban is *szabadalmas* Kismarja, Nagyvárad [Várad-Újváros!], Váradolaszi és Belényes mezővárosokat a helytartótanács elismerhette

¹ Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Bihar vármegye közgyűlési/állandó bizottmányi jegyzőkönyv [HBML Bihar vm. jkv.] 1847: 3738.

² HBML Bihar vm. jkv. 1847: 3739.

rendezett tanácsúaknak. Mihályfalva – Érmihályfalva! – joghelyzete azért kelthet bizonytalanságot, mivel az 1848. évi anyagainkban már nem fordul elő.³

3.

Váradolasziban – a megye székhelyén – 1848. május 4-én tartotta meg a közgyűlés jogait gyakorló, frissen választott állandó bizottmány – mint a jegyzőkönyv nevezi: *kormányzó bizottmány* – első ülését. „Szóba hozatván – olvasható protokollumában –, hogy minekutána a kihirdetett újabb törvények is utat nyitnak arra, hogy a megyében lévő, érettebb lakossal [lakosokkal, lakossággal – R. J.] ditsekvő községek közül többek is rendezett tanáccsal bíró hatóságokká emelkedhessenek, e részben a szükséges lépéseket a hason tárgyban már munkálkodott megyei bizottmány iratai használata mellett minél előbb megtenni szükséges volna.” Nyomban ki is mondta a testület: „Ercsey Zsigmond, Jakab Mihály, Baróthy Pál, Váradí Andor, Molnár Ferenc polgártársak kiküldetnek”, feladatukul szabva, hogy – Sántha György alispántól a „régibb iratokat” használatra átvéve – „adjanak javallatot az iránt, [...] melly községek lehetnének a megyében a mostaniakon kívül a rendezett tanácsúak?” E bizottságtól várta a megye, hogy adjon „javallatot” a rendezett tanáccsal nem bíró községekben is az előjárók választására; ennek felügyeletére ugyanis az 1848: XXIV tc. – a földesurak helyében – a vármegyét jogosította.⁴

A kiküldött *polgártársak* mindannyian a vármegyei állandó bizottmány tagjai voltak. Ercsey Zsigmond a Bihari (Bihar székhelyű) református egyházvidék (-megye) világi ülnöke is volt, akit ugyanitt, azaz Biharon a választókerület országgyűlési képviselőjévé is választottak. Jakab Mihály nem csupán a vármegye levéltárnoka, hanem 1848-ban a rögtönítélő bíróság, 1849-ben pedig a vésztörvénytörvényes tagja is volt a megyében. Ez utóbbi tisztségeiért az önkényuralom idején 15 év, vasban letöltendő várfogságra ítélték. A rögtönítélő bíróságnak Baróthy Pál is tagja lett; ő 1849-ben csak egy adóügyi bizottságban kapott külön szerepet. Várady (!) Andor sem kapott nagyobb tisztséget 1849-ben, mint az adórónokit, azaz az adóösszeírót. Molnár Ferenc tiszteletbeli alügyvéd (alügyész) volt.

Az állandó bizottmány elé a küldöttség – közelebből: Jakab Mihály levéltárnok és Molnár Ferenc tb. alügyvéd (alügyész) – az alábbi jelentést terjesztette.

„Igazgató Választmány /. alá rekesztett rendelete szerint kötelességünk[k]é tévén, hogy az 1847/8-i XXIV-ik t.c. 1-ső szakasza értelmében adjunk véleményes jelentést az eránt: hogy Kis Mária [Kismarja], Nagy Várad [Nagyvárad], Nagy Várad Olaszí [Váradolaszí] és Belényes megyebeli szabadalmas állású, s jelenleg is rendezett tanáccsal bíró városokon kívül, mely községeket lehetne és kellene még első bírósági hatósággal s rendezett tanáccsal ellátottaknak a Ministerium útján nyilvánítani? – miután az e' tárgyat illető, 's [az] egykori Helytartó Tanács előtt is megfordult iratokat átvizsgáltuk, azokat 2 /. alatt ide mellékelve, következőkben tesszük jelentésünket:

³ Utána a Magyar Országos Levéltárban (OL) kutatok tovább. – E helyütt köszönöm meg tanítványaimnak – *Antal Tamás*nak és *Varga Norbert*nek –, hogy – a nevét meghazudtoló – „maradandóság városából” szegedi Alma Materembe – debreceni „további jogviszonyomat” megszüntetve – hazatérve, a Debreceni Tudományegyetemnek az 1949/50. évi akadémiai évtől szünetelő Jog- és Közigazgatástudományi (Jog- és Államtudományi) Kara *in integrum restitutio*-jával 2000. augusztus 31-től fölhangya, útmutatásaim alapján dolgozatomnak a Hajdú-Bihar Megyei Levéltárban (HBML) őrzött anyagát föltárták.

⁴ HBML Bihar vm. jkv. 1848:492.

Az 1836-i, 1840-i és 1848-iki törvények sehol se határozzák ugyan meg azon kellékeket, melyekkel a közönségeknek és tanácsaiknak bírnı szükséges, hogy rendezetteknek tartathassanak, következıleg széles értelemben mind azon közönségeket rendezetteknek lehetne mondani, melyek maga útján választott tanáccsal és jegyzıvel bírván, végzéseiket és tanácskozmányaik eredményét jegyzıkönyvbe igtatják, keblökben pedig netalán még országos és heti vásárok is tartoznak; de az idézett [1]836-iki XIV-ik t.cz. 10-ik szakasza, a XVIII-ik törvény[cikk], a XX-iknak 3- és 4-ik szakaszai, a [1]840-iki IX-ik törvény[cikk] 6-ik szakasza, a XI-ik törvény[cikk] 's a Váltótörvény 1-sı része VIII-ik fejezetének 127[.] és 132-ik szakaszai, oly jogok gyakorlásában részesítik a' rendezett tanácsokat, 's oly kötelességek teljesítését bízzák reájuk, melyek az értelmi képességnek magasb fokozatát feltételezván, a széles értelemben vett tanácsokkal közösek [azonosak!] nem lehetnek. Ily fogalom látszik rejleni az egykori helytartótanács [1]840-tıl fogva e' tárgyban kiadott több rendü intézményeiben is, ilyen a [1]848-iki XXIV-ik törvény[cikk]ben, mely a királyi városokra nézve megállapított választási modort [módot], a' rendezett tanáccsal bíró közönségekre is kiterjeszti. Ugyan ezért mi, szinte [szintén] legfıbb tényezınek tartván az értelmiséget, bár váltó ügyek és vásári bíróságok tekintetébıl, minden oly megyebeni helyeket, melyekben vagy idıszenesítette gyakorlat vagy szabadalomnál fogva heti és országos vásárokat tartanak, rendezett tanácsú közönségeknek tekinteni óhajtottuk volna, ezeknek sorából még is többeket, mint ily jogok és kötelességek gyakorlatára még eléggé nem képeseket, kihagyni kénytelenek valánk; midın ellenben többeket, melyek a [1]847-iki Junius 21-rıl szóló bizottmányi jelentésben érintve nincsenek 's kebelökben vásárok se tartatnak, elsı bírósági rendezett tanáccsal ellátott közönségek sorában emelendıknek indítványozunk. Ugyan is

a' Váradı Járásban Püspökıt, Szöllıst, Várad-Várallyát és Várad-Velencét;

a' Sárreıi Járásban Bárándot, Hajdú Bagost, Bajomot, Derecskét, Gáborjánt, Kabát, Mezı Keresztet, Komádit, Konyárt, Sasst, Sárándot és Berettyó Újfalut;

az Érmellyéki Járásban Bagamért, Diószeget, Félegyházát, Nagy Létát, Margitát, Székelyhidat, Szent Imrét;

a Szalontai Járásban Szalontát, Új-Palotát, Sarkadot, Zsadányt.

A Belényesi Járás 152 közönsége között rendezett tanácsa csak Belényesnek lehet, 's ez, kérdés alatt többé nemcsak nincs, sőt az 1848-iki XXIV-ik törvény[cikk] értelmében, tisztújítását már meg is tartotta.

Elsı bírósági hatóságú, rendezett tanáccsal el nem látott közönségekben, az idézett [1848:]XXIV-ik törvény[cikk] 3-ik szakasza szerint, az elıljárók választása felıl, ideiglenesen a' megyéknek kellettven intézkedni, mi e' részben czélszerıbb módot nem javallhatunk, mintha az 1836-iki IX-ik törvény[cikk], a földes úri befolyás kirekesztésével, továbbra is egész épségében megtartatik. E törvény[cikk] ugyanis oly esetekben, midın a' közbirtokosok három nap alatt egymással megegyezni nem tudnak, s szolgabírót tévén kijelölıvé, miután a földes úr és vılt úrbéreszek közötti gyámsági viszonyok teljesen megszıntek, most már a szolgabíró és Esküdte, szakaszukat, melyben az 1848-iki XI-ik törvény[cikk] rendelete szerint bíraskodandók ügyis gyakorta megfordúlnak, bíró kijelentése tekintetébıl, egymás között felosztanak, 's mivel a katonai év November 1-jével veszi kezdetét, a' választásokat, egy héttel elıre tudtıl adandó határidıkön, Octóber 20-ától November 6-áig, mellızhetetlenül megtartanak. A felelıség eszmélyének [igy!] egyik fı kelléke lévén az, hogy a megye kormányzók elıtt tudva légyen azon egyéniségek névsora, kik a közigazgatásnak bár mi kis hatású tényezıi, a' szakaszbeli szolgabírák, fıszolgabírákat a' megtörtént választásikról haladéktalanul tudósítandják, ez pedig egész járásuk bírái

és jegyzői felől táblás jelentést készítvén, azt az Alispányi hivatalnak Nov[ember] 10-ig felelet terhe alatt bemutatandják.

Létezik[nek] még e' megyében egy szintúgy kor mint czélszerűtlen bíróság, t. i. a' hadnagyi székek, melyek [1]810 [-ben] állítottak fel a' nélkül, hogy valaha felsőbb megerősítést nyertek vagy a nép rokonszenvével találkoztak volna, sőt [1]817-ben intézményileg mondatott ki róluk, hogy ítéletet csak azon esetben hozhatnak, ha ez eránt a perlekedő felek költsönösen megegyeznek. A' [1]836-iki XX-ik és [1]840-iki IX-ik törvény[cikk]ek azonban szóbeli bírák[k]á tették ezeket is, a Megye pedig a' [1]836-iki XI-ik törvény[cikk] értelmében kivett adó behajtását bízta reájuk. De miután a hivatal képesség és közteherviselés többé nem álom, 's a szolgabírák száma ép[p]en könnyebb perlekedhetési tekintetből szaporítottat meg; a' nemes és nem nemes végre Novemberben már együtt fog adó alá összevratni, – egészen feleslegesek[k]é vált[ak], s ugyan azon egy hazának érdekében összeolvadt polgárai között [el]választó falként álló kor és czélszerűtlen hadnagyszékeket, a' bizottmány jelen [1]848-ik év végével maga útján megszüntetendőknél indítványozza.

Várad Olaszi május 31-én [1]848.

*Jakab Mihály
Molnár Ferencz mk."*

A jegyzőkönyvbe – kisebb beírási változtatással – bemásolt véleményt a bizottmány minden részletében elfogadta s kimondta:

„A jelentés a rendezett tanácsú községeket illetőleg, az 1848:24. törvény czikkely szerint eszközöndő be[le]jegyezés végett, a belügyministerhez fölterjeszteni rendeltetik: a többi két pontra vonatkozó utasítás kiadása pedig a ministeri rendelet megérkezésének idejére tartatik fen[n].”⁵

A postabélyegző szerint Nagyváradról 1848. június 8-án postázott, s a Budára 13-án érkezett fölterjesztésre készült fogalmazványt 17-én Tormási, helyesebb és teljes nevén Tormássy János volt Békés vármegyei főjegyző javította és véglegesítette, akit e hó 7-én István nádor nevezett ki a minisztérium országlati osztályán tanácsossá.⁶ Egy azonosíthatatlan ellenőrző 21-i közbeiktatásával, 30-án nyert kiadmányozást (*elbocsát 30/6*).

A csupán minisztériumi fogalmazvány alakjában fönmaradt leirat szószerint emígyen hangzott:

„Bihar megyének

A' szabadság gyakorlatának egyik biztosítékát a' saját igazgatási képességen alapuló községi rendszer tevén; kedvesen vettem önöknek f. évi május 31-ről 1930 sz. a. [szám alatt] hozzám intézett ebbeli felterjesztésüket mihez képest több keblükbeli községet első bírósági hatósággal felruháztni, rendezett tanác[c]sal elláttni, 's ekkép[p]en azokat a' szabadság és belőle fejlesztendő jólét bővebb élvezetére juttatni kívánják.

Miután azonban az e' tárgybeli intézkedésnek magok azon községek érdekében is, kellő óvatosságon kell épülni – hogy midőn szélesebb mederbe vezetetik a szabadság, ne maradjon támasz nélkül a' rend, és ne legyen a kítűzött célra multhatatlanul kívántató

⁵ HBML Bihar vm. jkv: 1848:1930.; 1848:3695. – Az 1930/[1]848. jkv. számon „legfőbb megerősítés”-re fölterjesztett határozat (jegyzőkönyvi kivonat!?) nem, csupán kísérőirata marat meg az Országos Levéltár Belügyministerium, országlati iratok [OL Bm országlat. H.13. f.] 1848–8–1. számon. Az 1848. június 13-án érkezett iratot 3191/B számon iktatták.

⁶ F. Kiss Erzsébet: *Az 1848–1849-es magyar minisztériumok*. Bp. 1987. 607.

eszközökben fogyatkozás: az önök által elfogadott és belterjesztett küldöttségi javaslatban pedig csak egyszerűen említetnek a községek, miket rendezett tanácsi képességgel felruházatni ohajtanak, a nélkül, hogy az ezt gyámolító adatok felmutatva lennének;

Annálfogva, hogy az említett javaslat megerősítése az 1848:24. tcz. értelmében teljesíthető legyen, a' felküldött iratok ide kapcsolása mellett önöket utasítom: miként az ajánlott községekre vonatkozólag következő pontok iránt legfőlebb három hét alatt adjanak hozzám jelentést:

1. A' népszámról és határ területről.
2. A' tisztviselek rendszeresítendő számáról, minőségéről, és illető évdíjáról.
3. A' község közbirtokának miségéről – valamint az évi jövedelmekről és kiadásokról is.
4. Az adó-, árva- és egyéb pénztárak jelen állapotáról, és miként biztosítandó kezeléséről.
5. Azon javadalmakról, mik a volt földes uraság birtokában jelenleg is léteznek.

[6.] E' felett a' községi térképek is, ha léteznek, felmutatandók.

Jelentésük szolgáland vezérül arra nézve, hogy az ajánlt községek részeseikké lehessenek az 1848:23. t. cikkben foglalt jogoknak; s ez által is szélesíthetessék a közsabadság köre, mire a képesség bevalósult feltételei utat jelelnek [az iratok melléklendők], s mit a hazai egyetértés szilárdítása szükségessé tesz.

Kelt Budán június 17-én 1848.”⁷

Szemere Bertalan 3191/B. sz., 1848. június 17-i keltezésű rendelete Bihar vármegye állandó bizottmányának július 3-án kezdődött ülése elé került. Hat pontját kivonatosan jegyzőkönyvbe is iktatták, s részben változott összetételű küldöttségre bízták teljesítését. Kimaradt belőle az időközben képviselővé választott Ercsey Zsigmond, továbbá Baróthy Pál; a meghagyott Jakab Mihály, Molnár Ferenc és Váradi Andor mellé, helyettük ifj. Fényes József és Millye Lajos került a küldöttségbe. Fényes József nem volt bizottmányi tag, nevével 1849-ben egy adóbizottságban találkozni, Millye Lajos tagja volt a bizottmánynak, egyszersmind behelyettesített alügyvéd (alügyész) volt.⁸

E küldöttség – Jakab Mihály, ifj. Fényes József, Molnár Ferenc és Millye Lajos által aláírt – jelentése Váradolasziban 1848. augusztus 14-én kelt. E szerint az 1848. július 24-én kézhez kapott iratok alapján Szemere Bertalan rendelvényét megküldték az illető községeknek, melyektől beérkezett válaszokat fölhasználták véleményük megfogalmazásához.”

„Egybe vetvén – írták – a ministeri rendelvény tartalmát a bé adott nyilatkozatokkal; – s ezen felül figyelmünket mindenik község jelenlegi állására s jövendőre leendő fejlődésére kiterjesztvén: – hogy eh[h]ez képpent, az illető községekre, a ministeri rendelvény alkalmaztathassék: szükségesnek véltük az érintett községeket, Lakosaik száma 's aránylag jövedelmeik forrásaihoz képpent osztályozni. – Más részről pedig a' hivatalnokok száma – minősége – 's fizetésük mennyisége iránt – a' községek osztáj[ly]ához képpent, tervet elő adni.”

Az *első osztályba* a 2500 lakoson aluli, a *másodikba* a 2500–5000 lakosú, a *harmadikba* pedig az 5000 lakosnál több lakost számláló községeket sorolták, föltéve mindhárom osztály esetében: „a' rendezett Tanác[c]sal együtt járó költségek fedezésére, biztos és elegendő jövedelmükre számíthatnak”. A rendszeresítendő tisztségviselőket osztályonként sorolták föl. Magam az ismétlések elkerülése végett tisztségek szerint tagolom őket.

⁷ OL Bm. országl. 1848–8–1., 3191/B. sz.

⁸ HBML Bihar vm. jkv. 1848:2525.

Főbíró, aki „mind a bel Tanácsnak, mind a képviselők testületének elnöke”, mind a három osztályba sorolt községben legyen; fizetése – itt és minden további esetben – évi összegben 40, 50, illetve 60 forint (ft).⁹ Elnöki föladatán túl hatásköre: „általjában a közgazgatást vezérelné” (I.); „a községet igazgatná” (II.).

Törvénybíró a II. és III. osztályú községekben lenne; „a Törvényszék elnöke lenne ’s egyszersmind első tanácsnok 35, ill. 40 ft fizetéssel”. A beltanácsot – a főbíró, illetve a főbíró és a törvénybíró mellett – a hat (I.), a hét (II.), illetve a kilenc (III.) tanácsnok alkotja; az utóbbiakhoz (III.) tanácsnoki ranggal egy rendőr kapitány is járul. E tanácsnokok évi járandósága mindenütt 20–20 ft. Emígyen a beltanács 7, 9, illetve 12 tagú lett volna.

A *gazda* a tanácsnokok (I.), illetve a képviselők (II., III.) közül került volna ki; fizetése a tanácsnoki 20 ft-hoz járuló 10 ft, összesen tehát 30 ft (I.), 20 ft (II.), illetve 30 ft (III.) lett volna. Föladata: „a község javadalmai körül megkívántató gazdálkodás; számadás terhe mellett”.

A *rendőr kapitány*, aki „a csendre és rendre mind bent a községben, mind kint a hártárba[n] felügyelni, tilalom rontások esetibe[n], törvény szerént eljárni, utakról, hidakról gondoskodni tartozna”, tanácsnoki ranggal és 20 ft (I., II.), ill. 40 ft (III.) fizetéssel.

Két *rendőri tanácsnok* 20–20 ft fizetéssel csak a III. osztályú községekben lett volna rendszeresítve.

A két *adószedő* a képviselők sorából kerülne ki személyenként 20 (I.), 25 (II.), ill. 30 (III.) ft fizetéssel.

A *jegyző* (I., II.), ill. *főjegyző* (III.) évi 200, 220, ill. 240 ezüst forint fizetést kaphat. Mindhárom községosztályban ő töltené be a számvevő munkáját is; a III. osztály esetén külön megemlítik, hogy ő „a képviselők Jegyzője” is.

Mellé alkalmazandó egy *irnok* (II., III.), aki „a rendőri kapitányi karhatalomnál jegyzői tollat vinne”, „kellő szállás adáson kívül” 100 ft fizetéssel.

A III. osztályú község főjegyzője mellé – 160 ft fizetéssel – rendszeresíteni kívánt *aljegyző* a Törvényszékre nyert volna beosztást.

A *gyámatya* „az árvákra s ezek vagyonaire számadás terhe alatt, a tehetősebb képviselők között [!] választva”, „jutalmi díjja [!] az árvák jövedelme bizonyos részletéből telne ki”.

A küldöttség az I. osztályba nyolc a II. osztályba tizenkét, a III. osztályba három községet sorolt.

„A jegyzőkre nézve megemlítjük – írták a 4. pontban –, miként fentebb érdeklött fizetésüket – eddigi készpénz fizetéseik helyébe – javallják megjobbítani: – egyébiránt minden mellesleg jövedelmeik – ’s illetőleg szegődésükben vagy lakásukban levő más járandóságaik – jövendőbe épségben tartatván.”

Mai magyarsággal tehát a fenti jegyzői fizetések már megjobbítottak, azaz megemeltek; mellékjövedelmeiket, lakással kapcsolatos járandóságaikat így is megtarthatják.

„Több községek – olvasni az 5. pontban – előterjeszték azon kívánataikat; mi szerént egy *ügyvédi hivatal* [ügyészi álláshely] föl állítását is szükségelnék, – azomban [így!] jelenleg e felöli rendelkezéseit, annál is inkább, mivel ez elő fordult nagyobb községek kebelébe – most is lakozván ügyvédek – ezeknek tanácsát ’s munkálódását azon lakosok – kiknek reája [reájuk!] szükségük lesz; használhatják.”

A küldöttség arról is beszámolt jelentése 6. pontjában, hogy a „Komádi, Zsádán és Palota sem jövedelmet, sem e célba vett bírósághoz megkívántató más szükséges képes-

⁹ A forint (ft) jellegét akkor jelzem, ha benne van a forrásban; a forgalomban ritkán szereplő 1 ezüstforint (pengőforint, pft) 2,5 váltóforintot (vft) ért. E tervezetben igencsak *pft*-ről van szó.

séget nem tudván kimutatni, – Bagamér pedig és Félegyháza [is] azt nyilvánítván, hogy ők még most nem kívánnak Első bíróságú rendezett Tanáccsal el láttatni; annál fogva ezen öt Helységet a többiek sorából ezúttal ki hagyandónak véleményezzük”. A küldöttség a községi válaszokat – a belőlük készített táblázattal együtt – csatolta jelentéséhez.¹⁰

A küldöttség a rendezett tanácsú státuszra képes községeket a következőképpen osztotta három osztályba.

Első osztály: Püspöki, Szöllös, Várad–Velence, Bagos, Gáborján, Mezősas, Sáránd és Szent Imre.

Második osztály: Váradvárallya, Báránd, Bajom, Mező Keresztes, Konyár, Beretyóújfalú, Diószeg, Nagy Léta, Székelyhid, Margita, Szalacs és Sarkad.

Harmadik osztály: Deretske, Kaba és Szalonta.

Három helység besorolását külön indokolta. *Váradvárallya* kevés jövedelmet mutatott ugyan ki, ám „ha a kebelbe[n] lakozó, és kereskedést s ipart űző Zsidóság; sőt a feles számú nemesség is a köz terhekben jövőre összefoglaltatnak, – [a] köz igazgatására szükségelt pénz összeget könnyen elő állíthatja”. *Beretyóújfalú* lakosság száma meghaladta ugyan az 5000-et, „de tekintetbe vévén kised területét”, a harmadik osztályba nem volt sorolható. *Sarkad* is, melynek 6200 lakosa volt, „tsekély jövedelme miatt csak ezen osztályba foglalhat[ott] helyet”.¹¹

Az állandó bizottmány minden változtatás nélkül 1848. augusztus 16-án ezen újabb jelentést is fölterjesztette a belügyminiszterhez. A Belügyminisztérium országlati osztályán megint csak Tormássy János tanácsos elé került az ügy. Az 1848. szeptember 2-i keltű fogalmazványt egy Bozóky nevű őrnök tisztázta le 4-én, 8-án pedig kis is adhatták. A miniszteri viszontválasz így hangzott:

„*Bihar vármegye Egyetemének*

Folyó évi június 17-én kelt rendeletben kitűzettek Önök eleibe azon előleges teendők, – mik több községeiknek első bírósági hatósággal leendő ellátására vonatkoznak, ’s ez iránt hozzám intézett kérelmük teljesítését tárgyzák.

E rendeletem következtében fel is terjeszték Önök múlt hó 16-ról jelentésüket, kísérvén ezt számozott adatokkal, és a feleletek áttekintéséül szolgáló rovatos jegyzékkel.

Miután azonban e jelentésük bővebb tartalma mellett sem érdekli a kitűzött kérdések egyes részleteit akkép[p]en, hogy ezt minden illető községre nézve kimerítő válasznak lehetne venni; sőt a mit magában foglal, az sem azon alakban van felmutatva, hogy belőle a tárgy iránt tiszta és alapos tájékozás lenne szerezhető: eh[h]ez képest a kérelem elláthatása tekintetéből, már említett rendeletem értelmében Önöket pótlólagosan következőkre utasítom:

1. Az évi jövedelmek és kiadások özvege ne csupán az érdekelt községek bevallása szerint vétessék fel, mi egyoldalúságra vezet, hanem a kinevezett küldöttség ellenőrködésével történjék a kiszámítás, használtatván erre nézve kűtfő gyanánt a közelebbi évekről készített és átvizsgált községi számadások.
2. A községi özves bevétel feljegyzésénél külön kiteendő mind a közös birtokból származott és pénzértékre vont jövedelem, mind a községi adónak évi özvege.

¹⁰ HBML Bihar vm. jkv. 3695., ir. [iratok] 1848:2235.

¹¹ HBML Bihar vm. ir. 1848:3695.

3. A közsadói- és árva pénztár miben léte az 1-ső pont alatti módokhoz hasonlóképp[en] kitudandó, és minden községnél szám szerint feljegyezendő; különösen érdekelte az is, hogy a községnek nincsenek-é házadóbeli hátramaradásai, vagy pénztárát nem terhelik-é más adósságok?
4. Szükséges tudni, hogy a kérdésben lévő községeknek nem lesznek-é mostanában akár építkezési, akár más cím alatt szenvedhető nagyobb költségeik? és ezt annál inkább, miután a rovatos jegyzések a táblázat szerint többeknek már eddigi rendes kiadások is felemészték az évenkénti bevételt.
5. Minden községnél külön kiteendő az eddigi tisztviselők készpénzbeni fizetésének és szintén készpénz értékre vont járadékaiknak összege; s egyszersmind öszvehasználtási jegyzék készítenő azon különbség iránt, a' mi az eddig volt divatozott, és az Önök által községenként javasolt fizetések öszvege közt létezik.
6. A lakosoknak már felmutatott öszvezetén kívül, községenként külön kiteendő azon egyének száma, kik értelme nagyobb képességgel bírván a felállítandó hivatalok egyes ágiban szakbeli ismereteiknél fogva különösebben lennének elhalmozhatók.

Elvárom Önöktől, hogy miután e' magyarázat bővebben felismerteti előbbi rendeletem szellemét, eh[h]ez tartva magokat nem késendnek kimerítő jelentésükkel; 's a' kívánt adatokat az e tárgyban kinevezett küldöttség által nem csupán öszveszedetni fogják, hanem egyenesen hozzájárultával és felügyelése alatt fog készíttetni minden kérdésre a felvilágosító válasz.

A felküldött iratokat további használatra vele mellékelem.

Budapest September 2-án 1848

Belügyminister *Szemere Bertalan*

Minden iratok eredetben a fogalm[azvány]hoz zárandók.”¹²

Az ügy az 1848. szeptember 18-án kezdődött állandó bizottmány elé került, ahol is a miniszteri rendelet lényegét ismét jegyzőkönyvbe iktatták, s megint megbízott az „e tárgyban kinevezett küldöttség”, amely az iratokat meg-, illetve visszakarta, hogy „további munkálkodását ezen rendelet tartalmához alkalmazván, eh[h]ez képesti újabb jelentését mutassa be”.¹³ Hogy tettek e további lépéseket, annak levéltári nyoma nem maradt ránk. Az állandó bizottmány elé nem került újból az ügy ezen része. A szabadságharc más feladatokra irányította a küldöttség tagjainak figyelmét.

4.

Szalontán 1839 őszén Bajó Lajos második jegyző végső elgyengülése, valamint Boné írnok tudóvésze folytán megnövekedtek a városházi írnivalók, ezért Márkus Ferenc főjegyző szól Arany Jánosnak, aki színészi múlttal tanító nem lehetett szülőhelyén, hogy „tétlen

¹² OL Bm. országl. 1848–8–42.; 8357/B. [fogalmazvány] – Bihar vm. ir. 1848:2384. [kiadmány]. Közlésem alapja a fogalmazvány; ezt a kiadmány alapján csupán a megye-megszólitás átvételével egészítettem ki, mely eredetileg csupán ez volt a fogalmazványban: *Bihar megyének*. A kiadmányban nem így szerepel, ezért a fogalmazványból vettem át az iratok csatolására vonatkozó utasítást.

¹³ HBML Bihar vm. jkv. 1848:3926. és 1848:2384.

állapotában járjon el a városházához”. A költő fél évre jegyzőgyakornok (községi írnok) lett. „Igy lett – írja Keresztúry Dezső –, mint Bolond Istók »jegyző helyett is ő a tollas.«” Márkus Ferenc 1840 tavaszán lemondván, a szintén szalontai születésű s okleveles ügyvéd Borbély Pált, a közeli Rojt község jegyzőjét választották főjegyzővé, aki mellé Arany János már segédjegyzőként került. „Földije – írja Dánielisz Endre 1992-ben – az »öreg nótárius« mellett »kis nótárusként« emlegették; e minőségben bő kilenc esztendőn át szolgálta szülővárosát.” Principálisa – életkora és kényelemszeretete folytán – a maga föladatait is jórészt segéde nyakába varrta.

Arany János szalontai életének kiváló kutatóját azzal egészíthetjük ki, hogy – mint Béres András is rámutatott (1983) – a költő 1847-ben már egyszerűen jegyzőként szerepel, miként 1848-ban is. Ez azonban az adott testületben ellátott eseti funkciójára vall. Mint Rozvány Györgytől tudjuk, valóságos titulusa még az 1848. február 13-i szalontai közgyűlésen is, ahol ő volt a *tollvezető: a másodjegyző* volt. Mivel a város tisztviselőit fizetni nem tudta, 1849. május 28-án „Borbély Pál és Arany János jegyző hivatalunkról lemondani kénytelenítettek”.

Beosztásával, mint Keresztúry Dezső írja, „nemcsak tekintély, hanem fizetés és lakás is járt”. Fizetését főleg naturáliák alkották, azaz „természetben” fizették: 12-16 köből tisztabúza, 8 köből alja gabona, 6 szekér széna, 6-8 köből tűzifa, 20 font faggyúgyertya, valamint 8 hold szántóföld használata járt neki évente. A Dánielisz-féle számítás, amely kevesebb naturáliát vett számba, de 80 pengőforint fizetésről is tud; átszámítva összesen 300 pft-ban, azaz napi forgalomban lévő pénzben 750 váltóforintban állapítja meg a várostól nyert jövedelmét. Ehhez – mint a jegyzőknek általában – magánmunkáért mellékjövedelem is járult. Mint a Dánielisz Endre gyűjtötte visszaemlékezésekből kitűnik, Arany János némi sáfárkodást sem vetett meg. „Itt Szalontán – emlékezett rá 1963 februárjában távoli rokona, a 73 éves Arany László – úgy tartották, hogy Arany geseft [üzlet]ember. Ősszel megveszi a búzát, majd később jó áron eladja (29.)” Az így esetlegesen kiegészített jövedelméből is csak takarékos beosztással tarthatta el családját.

Arany írnokként s segédjegyzőként (másodjegyzőként) városa mindenféle ügyével foglalkozott. Kiemelkedő közülük a *hajdú per*, melyet Szalonta – más bihari hajdúvárosokkal, köztük egy ideig Bagamérral – együtt vitt a földesur(ak) ellenében. A helység tanácsát, valamint hadnagy székét bizonyos alacsonyabb szintű bírászkodás is megillette. A jegyzőkönyveket ezeken jórészt ő vezette. Több is volt ez egyszerű jegyzőkönyvezésnél; előjárói szívesen hagyatkoztak fogalmazványaira, melyekkel érdemben befolyásolta a döntéseket: az ítélezést. „*Amit Arany János ítélt* – jegyezte föl a kortárs Rozvány György a költő fia, Arany László számára az egykorú vélekedést – *azt az Isten is helyben hagyja.*”

Több kiküldött bizottságnak is tagja volt. Főleg az 1847. április 17-i nagy tűz után és a forradalom idején szaporodtak meg föladatai. Jegyzőként az állandóságot jelentette a városban, hiszen miközben a főbírák s más előjárók akár évente is változhattak, ő maradt.

Munkáját kezdettől elismerték, sőt dícsérték: „»borzasztó« szépen dolgozik, ég a munka a keze alatt; az a gyönyörűséges instantia (kérés, kérvény), mit ő ír meg, hát még a jegyzőkönyvek, miket ő vesz fel” – őszinte elismerést keltettek. „Nemcsak iratait köröztették példaként főnökei – írja Keresztúry –, hanem rá is bízta magukat, sőt – ami 1849-ben egzisztenciáját, talán életét mentette meg – nyugodtan vállaltak érte teljes hivatali és politikai felelősséget. Egyszerre tiszteletet parancsoló, s szívszorító látvány hivatali iratainak mintaszerű gondossága, tömege és sokfélesége. A tisztviselői pályatér, melyen élete lefolyt, inkább csak tágasságban, összetettségében és jelentőségében növekedett később:

az Akadémia főtktáraként is ugyanolyan körültekintéssel, aprólékos pontossággal, kínos felelősséggel – és saját keze munkájával végezte munkáját, mint aljegyző korában.”

Dánielisz Endre szerint Szalontán mintegy 4000 db ügyirat keletkezett keze alól, ám ebből a kritikai kiadásra csak 266 maradt meg. Ennek egy része is csupán utalásokból ismert, s csupán jó kétszáz vehető kézbe. A kritikai kiadás teljes szövegében csak 77-et közölt. Ezek közül saját válogatásában 18-at – mint legfontosabbakat – Dánielisz 1992-ben is újra közzétett saját munkájában. Az addig ismerteket Bihar vármegyei tiszti perek aktáiból 1983-ban Béres András is újabb 16-tal egészítette ki, ám nem illesztette be őket a kritikai kiadás sorrendjébe.

Az általam föllet irat az 1848. június 28-i, a kritikai kiadásban 67. számot viselő *Nyugtatvány* és az 1848. szeptember 21-i, 68. sz. *Nyugtatvány* közé helyezhető, így a 67/A számot kaphatja. Ha pedig az Arany-iratok teljes jegyzékében helyezzük el, akkor az 1848. július 23-i és az 1848. augusztus 8-i tanácsülési jegyzőkönyvi bejegyzés közé helyezhető.

Tartalmilag és terjedelmében a legkiemelkedőbb fönmaradt szalontai iratok egyike. A fentiek alapján nem lehet kétséges, hogy Arany János jegyzőként nem csupán leírta, hanem maga is fogalmazta meg.¹⁴

5.

Arany János saját kezű fogalmazásában Szalonta városának válasza Sughó József főszolgabírónak

1848. június 31.

Fő Szolgabíró Úr!

A megye által rendezett tanácsúaknak jelelt községektől s csak közt[ük] tőlünk is belügyministeri rendelet folytán az alábbírt pontok iránt felvilágosítás kívántatván: azokra következőleg teszszük felvilágosító jelentésünket:

1. A nép száma és határterület.

1-re. A lelkek száma 10.300; mind magyar ajkúak. A határ területe összesen 45.000 hold, mellyből ez ideig csak 58 1/2 telek tekintetett urbériségnek s volt adó alatt, a többit a lakosság régi időktől fogva, mint részint zálogjog, részint örökvallás utján szerzett szabad adásvevés mellett, bírta s benne az uradalom terjeszkedő jogát soha el nem ismerte.

2. A tisztviselők rendszeresítendő száma, minősége s illető évi díja.

2-re. Előre bocsátva, hogy városunkban, mellyre részint a közpénztáraknak 1829-dik év órai hibás kezelése, részint a múlt évi borzasztó tűzveszély több mint 70.000 váltó forint adósságot halmozott, mellynek közbirtoka részint egyesek által bitangolva,

¹⁴ *Arany János összes művei.* Szerk. Keresztúry Dezső. XIII. k. *Hivatali iratok.* I. Sajtó alá rendezte Dánielisz Endre. Bp. 1966.; DÁNIELISZ Endre: *Arany János a szalontaiak emlékezésének tükrében* Múzeumi Kurír (Debrecen) 1974. július (15. sz.); BÉRES András: *Irodalmi emlékek a Hajdú-Bihar Megyei Levéltárban.* [A] Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve. X. k. Debrecen, 1983. 199-211., különösen: 199-204.; KERESZTÚRY Dezső: *Mindvégig. Arany János (1817-1881).* Bp., 1990. 55., S8., 106-107.; DÁNIELISZ Endre: „Szülőhelyem, Szalonta...” *Nagykőrös,* 1992. 9G., 98., 100-102.; ROZVÁNY György: *Nagy-Szalonta történelme (1800–1848-ig).* III-ik rész. *Tekintettel Arany János koszorús költőnk körségi jegyzőségére.* [1892] = Rozvány György: *Nagy-Szalonta történelme.* II-III. rész. [Nagyvárad], 2001. 79-324., különösen: 133–203.

részint hanyagul kezelve eddig szinte semmit nem jövedelmezett, végre mellynek lakosai már csak a múlt évi szerencsétlenséget tekintve is, a városi pénztár részére tetemes kivetett költséggel nem terhelhetetnek, – egyelőre sok hivatalt rendszerezíteni, s azokat illő fizetéssel ellátni nem lehet; de más részről épen a bonyolódott állapot, a városnak adósságtóli kiszabadítása, a közvagyonnali czélszerű gazdálkodás, a tanácsnak rendezését multhatlanul igénybe veszi; miután biztos remény van, hogy a város tehetősebb polgárai közül örömet vállalkoznak, kik városunknak a kedvetlen viszonyokból kibontására kevés fizetés mellett is lelkiismeretesen s erélyesen működni fognak; a rendszeresítendő hivatalok, s azok évdíjai ideiglenesen, míg t. i. a város mostani rossz helyzetéből kifejlik, ekkép állapítottak meg:

a.) A népesség fentebbi számához képest az 1847/8: XXIII. törvényczikk 21-22. §-ai értelmében hetvenhárom képviselő esvén: ezek intéznék a város saját dolgait, kezelnék pénztárát, az adó- és árvapénztárakkal együtt, egy elnök alatt, kinek fizetése ideiglenesen 60 ezüst forintban állapított meg.

A képviselők közül választassék pénztárnok 20 ezüst forint fizetéssel.

Ügyvéd,

Árvák atyja, –

ezekre nézve még most fizetés nem határozott, miután az elsőt a szokott perlekedési napidíjért, az utolsót a tutori jövedelem vételére több becsületes polgárok elvállaladják.

Képviselők jegyzője egyszersmind számvevő 240 forint fizetéssel.

Városgazda, felügyelőül némely aprólékos dolgokra; gazdasági eszközökre stb. 16 p. forint fizetéssel, mint eddig volt.

b.) Törvénykezési dolgokra:

Főbíró, mint törvényszéki elnök, 40 ezüst forint fizetéssel, mihez pótlékul a perdíjak illető része járulna.

Négy tanácsnok, 20-20 ezüst forint fizetéssel, s a perdíjakkból illetményel.

Egy jegyző 140 forint fizetéssel.

Ezen két jegyző használatában megmaradna, még a jelenlegi jegyzők által használt két-két köblös őszi és ugyanannyi tavaszi vetés alá való föld.

c.) A csend és rend fentartására:

Kapitány 50,-

Két tanácsnok 20-20 pengő forint fizetéssel.

Egy jegyző 140 forint fizetéssel, ki amennyiben a kapitányi hivatalnál elfoglalva nem lenne, a másik két jegyzőnek, kik fizetésök kevés volta miatt segédet magok nem tarthatnak, segédük lenni köteles.

3. A község közbirtoka, annak minősége, mennyisége, és az évi jövedelmek és kiadások. 3-ra. A községnek, határától egészen külön tagban, Mező-Gyán, Zsadány s Okány községek közt van egy 6000 holdnál nagyobb kiterjedésű portája, Orosi nevű. Ebből ez ideig a város csak 250 hold szántó földet használt, a többbit a lakosok, bár a pusztá kétségtelenül a város majorsági földje, közlegelőül nyomásolták. Hogy pedig e pusztá nem urbéres legelő természetű, kitetszik abból, hogy érette nem egyes lakosok, hanem a város közpénztára, mint nemesi, majorsági földtől az országos segédelmet mindenkor fizette; hogy azon pusztá végett régi zálogos per a város, mint birtokos, ellen volt folyamatban; hogy idegen birtok között, a város határától elkülönözve fekszik; hogy a község, adósságai alapjául, mint a város tulajdonát, több közgyűlési végzésben kijelelte; hogy a városon abból időről időre több vagy

kevesebb részt tilalmazni még saját gazdálkodására, vagy szabadítani fel egyes lakosok legelőjéül stb. És ezen pusztá az csupán, melynek a város részére fordítandó jövedelme képes a várost adósságaiból kibonyolítani, s jó karba hozni; ellenkezőleg, ha t. i. e szép pusztá tovább is, minden arány nélkül ingyen nyomásoltatik, a város nem hogy adósságait letisztázná, de évi kiadásait megbírná sem lesz képes és végromlásba sülyed. Ezért van szükség egy erős képviselő testületre, melly határozatát tulnyomó egyesek és a csőcselék ellenében bírja, és merje is végrehajtani, mit az eddigi rendezetlen tanácsok tenni erélytelenek voltak.

Apróbb fekvő birtokai a városnak ezek.

Ebelyi kaszáló mintegy	150 hold
Ányádbéli kaszáló mintegy	40 hold
M. gyaraki kaszáló mintegy	25 hold
Vakréti kaszáló mintegy	75 hold
Strázsaalmi kaszáló mintegy	15 hold
Kőröséri kaszáló mintegy	203 hold
Mocsári kaszáló mintegy	75 hold
Kuruczlaposi kaszáló mintegy	30 hold
Varsányhelyi sásas rét mintegy	300 hold
Kútalji nádvágó rét mintegy	298 hold
Görbederéki nádvágó rét mintegy	273 hold
Füves kerti szántó föld mintegy	72 hold
Kerti szőlő mintegy	2 hold

Mindezek alig jövedelmeznek, a rosz kezelés miatt, valamint; sőt, ámbár kaszáló rétnak bővében van a város, csak nem minden évben pénzen kellett lábas jószágai számára szénát vásárolni.

Lábas jószág:

ló féle	29 darab
bika	24 darab
tehén és borjuféle	24 darab

Jövedelem, a lakosságra kivetett hol több, hol kevesebb összegén kívül nem sok van.

Biztosabb jövedelmek közé tartozik ez idő szerint:

A kántor csaposszék	400 f.
Héti vásár vám	120 f.
Cserépvető haszna	100 f.
Orosi szántó földek haszna	500 f.
Füves kerti földek bére	108 f.
Szőlő jövedelme	20 [f.]
Bizonytalan jövedelmek:	
Legelő bér, idegen pusztai juhokról	500 [f.]
Eladott aprólékos tárgyak péld. bőrök stb.	100 [f.]
Város lovai fuvarkeresménye	120 [f.]
Katonaság részére kiadott széna és zab szabályszerű ára	200 [f.]
Összesen körülbelül	768 pp. [pft-ok]

Melly jövedelem 8–9 ezer váltó forintra a lakosokra kivetett költségpénzzel szokott kipótoltatni; minek szüksége, jó kezelés mellett aligha előfordulna.

A kiadás, jól lehet a közelebbi években 16-20 ezer váltó forintra is felugrott, rendes kezelés mellett, a hivatalbeliek fizetése a fentebbi pénz szerint állapotván meg, nem haladná felül a 4000 pengő forintot, s fedezésére a város előszámolt birtoka és jövedelme, az egyesek terhelhetése nélkül, mindig elegendő lenne.

4. Adó, árva és egyéb pénztárak jelen állapota és mikép biztosítandó kezelése.

4-re. Az adókönyvek szerint Szalontának tartozásal mostanáig ki van téve 7206 f. 20x [kr.] a hadi pénztárhoz.

De mivel a hadi tárra azóta szállított 34 forint 55 kr-t, a házi pénztárra pedig fölöslege van 601 ft. 20 kr., ezek a fentebbi összegből levontván valóságos tartozása 6570 f. 5x.

Miből a lakosoknál van

1846/7-ről hadi pénztár 1616 [f] 12 [x]

házi pénztár 1074 [f] 46 [x]

1847/8-ről hadi pénztár 1629 [f] 11 [x]

házi pénztár 1188 [f] 20 [x]

Összesen 5508 [f] 29 [x]

(melly összegből 1846/7-ről az elégett lakosok házi adóját a megye elengedvén, az még le fog vontatni)

Ezt tehát levonva 5508 [f] 29 [x] [-ból]

még fennmarad 1061 [f] 31 [x],

melly összeg régebbi évek visszaélései, s az adó hanyag behajtása, ez alatt ad[ó]zó elpusztulása, s a több illyesek miatt dependitaképen [?] szaporodott a város pénztárára.

Az adó kezelésének biztosítása, a városi elnök és képviselők felelősségén kívül a megyei felügyelésen fogna alapulni, minthogy valameddig a megyerendszer fenáll, a rendezett tanácsú községek adójukat a megyei pénztárba fizetendik.

Az árvák pénztárát, mire eddig a megye, illetőleg földesúri hatóság ügyelt fel, jövő-re a felelős árvák atyja, a tanács és képviselő testület ellenörködése, s felügyelése mellett fogná kezelni; a tőkét szokott árvai biztosíték mellett kölcsön kiadatvám.

Egyéb pénztár náluk ez idő szerint nem létezik, kivéven 40 pforint alapítványt, melynek hatos kamatja évenként István nádor születése napján s emlékére a szegények között kiosztatik, s mely a helytartó tanácshoz, a megye utján, feljelentetett. Ez az árvai pénztárral együtt kezeltetik.

5. Azon javadalmak, mellyel a volt földes úr birtokában jelenleg még léteznek.

5-re. Borméresi jog, a kántort kivéve. Marhahús mérés joga, mert a jog egyes lakosoké; valamint a sörmérés joga is, mit ugyan az uradalom is tavaszon megnyert, de az ítéletet törvényesen végre nem hajtván az átalakulási időpont a város lakosait találta annak gyakorlásában. A vásárvámjog, 4 országos vásáron; egyébkor a városé. Két korcsmaépület, az egyik udvar nélkül, legelő nélkül mindenik. Egy mézszárszék épület, udvar és legelő nélkül. – Majorsági föld, legelő, közlegeltetés, téglalegetés, halászat, nádályszedés, nádvágás, vadászat határunkon az uradalomnak épen semmi sincs. Nádályszedési és téglalegetési jog iránt perelt ellenünk, de tetteleg semminek gyakorlatába nem jött, végrehajtott ítélete nincs.

Melly felvilágosító jelentésünkhöz a 4-dik pontot illetőleg odaadjuk még hozzá, hogy a két évi adó beszédese azért haladt ennyire, mert a városnak csaknem általános leégése alkalmával az egyéni földbirtokosokat tartalmazó jegyzőkönyvek, s a határ térképe is elégvén, a határ újraméretése, a nagy tömegben gyűléskedő nép határozatainak ingatagsága miatt mind ez ideig meg nem történt; de a mire tovább várakozni nem lehetvén, az adó, régebb adókhöz arányosítva, az igazságot lehetőleg megközelítve, már csakugyan felvetetett, s még folyó évi október végére be is szedhető, ha sikerülend mostani szabálytalan állapotunkból rendezettebb állapotra jutnunk, s olly belkormányzatra tennünk szert, melly határozatait erélyesen képes legyen végrehajtani.

Melly czélunk előmozdítását kérve és remélve, tisztelettel maradunk.

Fő szolgabíró úrnak

Szalonta, július 31. 1848

alázatos szolgálói
Szalonta várostanácsa
és választmánya

Arany János
jegyző

Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, Bihar vm. állandó bizottmányi iratai 1848: 2235

A „Szalonta város tanácsa és választmánya” aláírást viselő, hasábosan szerkesztett 5 lapos munkálatot, melyet *Arany János* jegyző írt és aláírt, *kicsinyített hasonmásban* a Bagaméri Krónika 2001. december 25-i számának 39–43. lapján már közöltem.¹⁵

Mivel a kérdéseket és a válaszokat jelen közlésemben nem külön hasábokban adom közre, az esetleges kritikai kiadás szerkesztőjének figyelmébe ajánlom az irat hasonmásban való közzétételét (*facsimile*), amely alapján a hasábos közlés megoldható. A *detto* (ugyanaz) jelzéseket a vonatkozó szöveg ismételt beírásával föloldottam.

Arany János jegyzői irata, mely az egykori hajdú város Nagyszalonta történetének fontos forrása lehet, maga is külön – további kutatást igénylő – tanulmányt érdemelne. Erről e helyütt lemondok. Idézem viszont Fényes Elek országleírásából a város szócikkét, mely több ponton egybevág az irattal.

„Szalonta, (Nagy-Szalonta), magyar mezőváros, Bihar vmegyében, a mezőségekben, a Váradról Gyulára vivő országútban, Váradhoz 4 mfdnyire, 10,300 lakossal, kik kevés kath., óhitűt és zsidót kivéve mindnyájan reformátusok, s köztök több 200 nemes családnál találtatott. Posta helyben, s egy ref. anyaegyház, s a nagy tűz után igen számos vörös cserép fedelű házak láthatók. Határa elég nagy ugyan, de még is a szomszéd uraságoktól bérlenek pusztákat és földeket, mert saját határuk a népességhez kicsiny. Ezt a Kölcsér futván keresztül, a sertéseknek alkalmas turkáló helyet készít, s valóban szemügye a lakosoknak a sertésenyésztésre van fordítva, a minthogy a szalontai nyulánk, konyafülű vörös sertések országszerte ismeretesek. E mellett sok szarvasmarhát tartanak, s ezzel, sertéssel, juhval, mézzel kereskednek; fuvaroznak szőlős kertjeikben csekély bor, ellenben mezőségeiken híres görög dinnye természetik. Nagy országos vásárt tart. Birtokosa: h. Eszterházy, de a város régente hajdúi szabadsággal élvén, földjeit mindig szabad adás vevés mellett örökös

¹⁵ Az adatok: a csatolt bibliográfiámban (507. tétel).

szerződésnél fogva birta és birja. Hajdu korának emlékét most is egy fennálló csonka torony falai tartják fel.”¹⁶

Az *Orosi puszta* – mint Fényes Elek írja – Okány és Zsadány között feküdt. „A szalontaiak bírják, s termékeny határán igen sok szép szarvasmarha és juh legel.” Lakni nem laktak – különben több más pusztával együtt – 1848 után fölverték volna a szalontai választókerületbe. Mocsár a váradi káptalan birtokát képező román falu volt. Mező-Gyarak Szalontához közeli puszta volt. A többit Fényes Elek nem említi.¹⁷

A város sajátos urbéri viszonyait az 1770. december 15-i urbárium rögzítette.¹⁸

Arany János hivatali (jegyzői) iratának közlését Dánielisz Endre a Bagaméri Krónikában *Arany-rögként* aposztrofálta.¹⁹ Magam inkább *Arany-szemcsének* mondanám.

6.

*Annotált szerzői könyvszet Arany János és Arany László közügyi tevékenységéhez s e közleményhez*²⁰

- 114 Megtámadott képviselőválasztások Bihar vármegyében, 1861–1913. = A Bihari Múzeum évkönyve / szerk. Héthy Zoltán. – 2. köt. – Berettyóújfalú: Bihari Múz. – p. 163–195.: ill. – ISSN 0133-7653. – 1978
Kny. is.

Az 1848-i, az 1861-i és az 1865-i nagyszalontai képviselő-választásról, Arany Jánosról is, akinek a neve potenciális képviselőjelöltként az utóbbi két évben is fölmerült (169–173.). Az 1892. évi nagyszalontai választásról s Arany László kénytelen-kelletlen lemondásáról (173–177.). Arany László védelmében egy nyomtatvány: *Nagy-Szalonta társadalmi helyzete* (191–193.).

- 122 A választási bíraskodás Magyarországon, 1848–1948. – Bp.: Közgazd. és Jogi Kvk. – 563 p.; 25 cm
ISBN 963-220-853-6 – 1980
Ism.
a) *Oltvai Ferenc = Délmagyarország. – 70.évf. 248.sz.(okt. 22.), p. 4.*
b) *Polner Zoltán = Csongrád megyei hírlap. – 37.évf. 288.sz.(dec. 9.), p. 4. – (Könyvszemle)*

¹⁶ FÉNYES Elek: *Magyarország geographiai szótára, melyben minden város, falu és puszta, betűrendben körülmenyesen leíratik.* Pest, 1851. (Reprint: Szeged, 1984.) IV. k. 62.

¹⁷ Uo. III. k. 157., III. k. 107., IV. k. 64. – A mű I-II., III-IV. kötete a reprintben egybekötve első és második darab.

¹⁸ BÁRSONY István – PAPP Klára – TAKÁCS Péter: *Az úrbérrendezés forrásai Bihar vármegyében. II. A szalontai és a váradi járás.* Debrecen, 2003. 134-137.; szakirodalom hivatkozás a 22. sz. jegyzetben.

¹⁹ L. az 537. tételt!

²⁰ Jelen közlés alapját Gyurisz Györgynek Szegeden a Somogyi-könyvtár által kiadott bibliográfiái képezik (*Ruszoly József munkássága 1959-1999, 2000; 2000-2009, 2010*). Vö.: *Ruszoly József szakirodalmi munkássága (1959-2009)*. Válogatott bibliográfia. In: Különnyomat a Ruszoly József emlékkönyvből. Szeged, 2010. Acta Jur. et Pol. Szeged, Tom. LXXIII. 989-1014. Ezt mintegy folytatom *Ruszoly József m. 2010 – c. kézirat* (elektronikus) bibliográfiámban.

- c) *Könyv a választási bíráskodásról / Kahler Frigyes = Múzeumi kurír. – 4.köt. 4. = 34.sz.(dec.), p. 3–5.*
- d) *Ezer választás Magyarországon / Péter László = Könyvvilág. – 26.évf. 1.sz.(1981. jan.), p. 3.*
- e) *(maló-) = Magyar nemzet. – 37.évf. 10.sz.(1981. jan. 13.), p. 4. – Szerző: Malonyai József. – (Könyvespolc)*
- f) *Kahler Frigyes = Hajdú-bihari napló. – 38.évf. 13.sz.(1981. jan. 16.), p. 4.*
- g) *N. F. = Szegedi egyetem – 19.évf. 1.sz.(1981. febr. 9.), p. 6. p. – Szerző: Nagy Ferenc.*
- h) *A jog és a történelem határán / Pölöskei Ferenc = Népszabadság. – 39.évf. 36.sz.(1981. febr. 12.), p. 7. – (Könyvekről)*
- i) *Oltvai Ferenc = Somogyi-könyvtári műhely. – 20.évf. 1.sz.(1981. márc.), p. 54–55. – (Szemle)*
- j) *Jogtörténeti kézikönyv / Mészáros Sándor = Üzenet. – 11.évf. 4.sz.(1981. ápr.), p. 207–208. – (Olvasónapló)*
- k) *Hajdu Lajos = Valóság. – 24.évf. 5.sz.(1981. máj.), p. 107–109. – (Könyvekről)*
- l) *Hencz Aurél = Állam és igazgatás. – 31.évf. 8.sz.(1981. aug.), p. 765–767. – (Könyv- és folyóiratszemle)*
- m) *Novák István = Borsodi szemle. – 26.évf. 3.sz.(1981), p. 91–92. – (Könyvszemle)*
- n) *Josef Szabó = Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht und Völkerrecht. – Neue Folge 33.(1981), p. 102–106.*
- o) *Alajos Degré = Revue historique de droit français et étranger. – Vol.59.(1981), p. 701–702. – (Chronique)*
- p) *Degré Alajos = Századok. – 117.évf. 2.sz.(1983), p. 475–479. – (Történeti irodalom)*
- r) *Rácz Lajos = Állam- és jogtudomány. – 26.évf. 2.sz.(1983), p. 304–310. – (Jogirodalom)*
- s) *Adalbert Toth = Südost-Forschungen. – Bd. 44.(1985), p. 315–316. (Literatur)*
- t) *Lajos Rácz = Jogtörténeti szemle. – 2. sz.(1987), p. 125–133. –*

Arany László 1893-i lemondásáról (105.).

151 Arany János Megyaszón? : adatok az 1865/66. évi zempléni követválasztások históriájához == Napjaink. – 22.évf. 2.sz.(febr.), p. 18-20.

210 A hazai választási statisztika kezdetei, 1848–1869. = Acta juridica et politica. – Tom.36., Studia in honorem Roberti Horváth septuagenarii. – p. 217–249. – ISSN 0563-0606 – 1986

Kny. is: fasc. 15.

Ism.

a) *Ádám Antal = Jogtudományi közlöny. – 43.évf. 6.sz.(1988. jún.), p. 359–362.*

A Magyar Tudományos Akadémiáról br. Eötvös József másodelnök és Arany János titkoknak 1865. november 13-i levele a Helytartótanácsához a választási statisztikai adatok gyűjtéséről (235.).

- 296 Alkotmánytörténeti tanulmányok. 1., Rendiség és népképviselet. – Szeged: JATE K. – 401 p.; 24 cm. – (A József Attila Tudományegyetem jogtörténeti tanszékének tansegédletei; 3.) – 1991
Fűzött: 60 Ft: 362 Ft
Tartalom:
5 A hazai választási statisztika kezdetei, 1848–1869. = p. 65–94. – Első megjelenése: 210.
- 315 Alkotmánytörténeti tanulmányok. 2., A választási bíraskodás – közjogi bíraskodás. – Szeged: JATEPress. – 358 p.; 24 cm. – (A József Attila Tudományegyetem jogtörténeti tanszékének tansegédletei; 4.) – 1992
Fűzött: ár nélkül
Tartalom:
6 Megtámadott képviselőválasztások Bihar vármegyében, 1861–1913. = p. 221–251.: ill. – Első megjelenése: 114.

Arany Jánosról és Arany Lászlóról: ugyanaz, mint a 114. tételben. A kötet lapszámozása szerint: 227–235., valamint a 249–251. lapokon.

- 447 Az országgyűlési népképviselet hazai kezdetei, 1848–1874. 2. könyv, Országgyűlési képviselő-választások Magyarországon, 1861–1868.: az 1848. évi pozsonyi V. és kolozsvári II. törvénycikkek gyakorlata kormányhatósági és hazai helyhatósági levéltári források alapján. – Bp.: Püski. – 558 p.; 25 cm. – (Jogtörténeti tár, ISSN 1417-877X; 2/2.) – 1999
Kiadásváltozat: Acta juridica et politica, ISSN 0563-0606 56. kötet 2. füzet.
ISBN 963-9188-16-6
Ism.
a) *A város és polgára / Blazovich László = Délmagyarország. – 89.évf. 121.sz. (máj. 27.), p. 6.*

Arany János mint a vitatott megyaszói (Zemplén vm.) képviselőválasztás lehetséges jelöltje 1866-ban. Arany János 1848-i szalontai képviselőjelöltségéről (289.), valamint 1848/1849 nyomán 1861-ben is megtartott Bihar vármegyei állandó bizottmányi tagságáról (315–316.)

- 493 Bihar vármegye 1848–1849-ben / Hegyesi Márton; szövegét gondozta, a mellékleteket szerk. s az utószót írta ~. – Bőv., jav. kiad. – Debrecen: Hajdú-Bihar M. Lvt., 2000. – 356 p.: ill.; 24 cm. – (A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár közleményei, ISSN 0133-8676; 24.) – ISBN 963-7238-20-4
Benne a ~ által készített részek:
1. A Hegyesi Márton használta források jegyzéke = p. 277–281.
2. Hegyesi Márton és műve = p. 283–303.
Személynévmutató = p. 305–339.
Földrajzi mutató = p. 341–353.

Hegyesi Márton az 1848-i szalontai választásról (45.), Arany Jánosról mint köznevezetőről meg a *Nemzetőr-dal*ról (88–89.); fogalmazói kinevezéséről 1849. május 9-én a Belügyminisztériumba (153.). A szerkesztő gondozta Okmánytár-pótlásban: az 1. (X/A) sz. alatti

Bihar vármegye képviselő választmánya [állandó bizottmánya!] c. forrásban: „*Arany János – Szalontáról; Ármós Sándor – Bagamérből*”. Így egymás után. Ármós Sándor akkor még a bagaméri nemesek hadnagya volt. (297.)

- 507 Bihar vármegye – benne Bagamér – megkísérelt községrendezése 1848-ban : műhelytanulmány, Arany János eddig ismeretlen szalontai jegyzői iratának hasonmásával / ~ = Bagaméri krónika. – 7. évf. 1/4. sz.(2001. dec. 25.), p. 17–43.
Arany János kézirata kicsinyített hasonmásban: p. 39–43.
- 535 Arany-rög / R. J. = Bagaméri krónika. – 8. évf. 3/4. sz.(2002. dec. 31.), p. 46.
Dánielisz Endre adata Arany János nagyszalontai tanítóskodásáról. (*Téves!*)

Dánielisz Endre így fogadta az 507. tételben közölt Arany János irathasonmást!

- 546 Az országgyűlési népképviselőlet kezdetei Bihar vármegyében: két tanulmány / ~ = Acta juridica et politica. – Tom. 62., fasc. 17. – Szeged: SZTE ÁJK, 2002. – 74 p.
Arany János születése 185. és halála 120. évfordulója alkalmából.
Tartalom:
1 Országgyűlési képviselő-választások Bihar vármegyében: 1848–1849. = p. 3–62.

Az 1848. június 26-i szalontai választásról a 20–26.; Arany Jánosról ezen kívül: a 8., 33–35., 56., 58., 64. lapokon.

- 748 (12) *Választójog és választási rendszer Magyarországon. Tizenegy tanulmány 1848-iki törvényeink gyakorlatához.*
Iurisperitus Kiadó, Szeged, 2016. 424. p. *A törvényhozási népképviselőlet hazai kezdetei. 1848–1874.* Negyedik könyv = Jogtörténeti Tár 2.; Alapította: Ruzsoly József. Szerkeszti Balogh Elemér.)
5 Országgyűlési képviselő-választások Bihar vármegyében (1848–1849). 193–253.
Első közlés: 546/1.
7 A hazai választási statisztika kezdetei (1848–1869). 263–294. Első közlés: 210.

Az 546/1 és a 210. tételben közöltek. Itt a 210–216., valamint a 224–226., 247., 250., 255., 276., 283. s 366. lapokon.

- 749 (1) *Arany János Megyaszón? Az 1865–1866. évi Zemplén vármegyei követválasztások története koszorús költőnk születésének bicentenáriumán.* = 65 Studia in honorem István Stípta.
Szerkesztették: Balogh Judit, Koncz Ibolya Katalin, Szabó István, Tóth J. Zoltán. Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar. Budapest, 2017. április 6.(De iuris peritorum meritis 10.) 386–397.
„*Sajtóhiba*” javítva az alcímben!

Jelen közlemény előzményei a szerzőtől a fenti 507 tétel nyomán:

- 591 Nagyléta és Székelyhid a községrendezésről 1848-ban : adalékok az Érmellék intézménytörténetéhez / ~ == Bocskai-napok az Érmelléken : tudományos konferencia az Érmellékről : Létavértes, 2004. június 18. : a Bocskai-szabadságharc, az álmosdi csata és a hajdúk letelepítése 400. évfordulójának megünneplése : Kismarja, 2004. június 20. / szerk. Pántya Julianna, Radványi Réka. – [Létavértes] : Érmellékért Közhasznú Egyesület, 2004. – p. 28–37. ; 24 cm. – ISBN 963 217 403 8 fűzött : ár nélkül
„Kiss János (1894-1960) érsemjéni és ottományi jegyző emlékének” ajánlva.
- 656 (1) *Bihar vármegye megkísérelt községrendezése 1848-ban.*
= A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XXXI. Szerkeszti Radics Kálmán. Debrecen, 2009. [2010] 165–193. p.
A borítón: XXXI. 2006–2009.
- 657 (2) *Bihar vármegye megkísérelt községrendezése 1848-ban.*
= Mezővárosaink jogélete a 18–19. században. Szerkesztette Homoki-Nagy Mária. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2010. (A Pólay Elemér Alapítvány könyvtára, 2.) 63–81. p.
A 2003. novemberi konferencia kötete; variánsa a Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve 31. kötetében előbb jelent meg (2009 [2010]).